

حقوق برهم در قرآن و روایات

علیہ السلام

ابراهیم شفیعی سروستانی

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سروشناسه: شفیعی سروستانی، ابراهیم، ۱۳۴۳-

عنوان و نام پدیدآور: حقوق اهل بیت علیهم السلام در قرآن و روایات / مولف ابراهیم شفیعی سروستانی.

مشخصات نشر: تهران: موعود عصر (عج): موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۲۵۲ ص. ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۱۸-۸۷-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۳۵-۲۵۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: خاندان نبوت

موضوع: Muhammad, Prophet, d. ۶۳۲--Family

موضوع: خاندان نبوت--احادیث

موضوع: Family in hadith -- ۶۳۲.Muhammad, Prophet, d

موضوع: خاندان نبوت--توسل

موضوع: *Family -- Invocation -- * ۶۳۲.Muhammad, Prophet, d

موضوع: خاندان نبوت در قرآن

موضوع: Family in the Koran -- ۶۳۲.Muhammad, Prophet, d

رده بندی کنگره: BP ۲۵

رده بندی دیوبی: ۲۹۷/۹۳۱

شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۵۹۸۰۰

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

تاریخ درخواست: ۱۴۰۰/۰۵/۲۵

تاریخ پاسخ‌گویی:

کد پیگیری: ۸۴۵۹۰۸۶

حقوق بیت در قرآن و روایات

ابراهیم شفیعی سروستانی |
عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث |

حقوق اهل بیت در قرآن و روایات

مؤلف: ابراهیم شفیعی سروستانی (عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث)

ناشر: موعود عصر فرجه الشیعی و مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث

صفحه آرا: مهدی خوشرفتار اکرم

طراح جلد: حسن فرزانگان

شابک (ISBN): ۹۷۸-۸۷-۲۹۱۸-۹۶۴

سال و محل نشر: تهران، ۱۴۰۰

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۵۰/۰۰۰ تومان

تهران: موعود عصر فرجه الشیعی صندوق پستی ۱۴۱۵۵ - ۸۳۴۷

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۵۹۰۲۳ ○ ۰۲۱-۶۶۴۵۹۰۳۷

فروشگاه اینترنتی: www.yaranshop.ir

قم: میدان شهدا، ابتدای خیابان معلم، پلاک ۱۲۵، سازمان چاپ و نشر دارالحدیث

صندوق پستی: ۳۷۱۸۵ - ۴۴۶۸

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۰۵۲۳ ○ ۰۲۵-۳۷۷۴۱۶۵۰

hadith@hadith.net

<http://www.hadith.net>

فهرست مطالب

۱۱.....	پیش‌گفتار
۱۳.....	مقدمه.....
۱۳.....	الف - معنا و مفهوم حقوق
۱۶.....	ب - معنا و مفهوم و مصادق اهل بیت
۱۷.....	یک. اهل بیت در لغت
۱۸.....	دو. اهل بیت در قرآن و حدیث
۲۳.....	سه. مصادق اهل بیت ^{علیهم السلام}
۲۶.....	چ - سفارش پیامبر اکرم <small>علیه السلام</small> به ادای حقوق اهل بیت ^{علیهم السلام}
۲۸.....	د - ضرورت ادای حقوق اهل بیت ^{علیهم السلام}
۲۸.....	یک. امامان واسطه‌های فیض الهی
۳۳.....	دو. امامان واسطه‌های هدایت بندگان
۳۵.....	ه - آثار و برکات ادای حقوق اهل بیت ^{علیهم السلام}
۳۵.....	یک. بهره‌مند شدن از اعمال
۳۶.....	دو. بهره‌مند شدن از اجر شهادت
۳۷.....	سه. رسیدن به بالاترین مراتب عبادت
۳۷.....	چهار. چشیدن طعم شیرین ایمان
۳۸.....	و - دسته‌بندی سه گانه حقوق اهل بیت ^{علیهم السلام}
۳۸.....	یک. شناخت عقلی
۳۸.....	دو. پیوند قلبی
۳۹.....	سه. همراهی عملی

[۱]. شناختن.....	۴۳
الف - ضرورت معرفت امام.....	۴۵
ب - مفهوم معرفت امام.....	۵۱
ج - راههای به دست آوردن معرفت.....	۵۳
یک. معرفت اکتسابی.....	۵۳
دو. معرفت اعطایی.....	۵۵
[۲]. دوست داشتن.....	۵۸
الف - دلیل تأکید بر لزوم محبت و مودت نسبت اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۶۱
ب - معرفت اهل بیت <small>علیهم السلام</small> مقدمه محبت نسبت به ایشان.....	۶۳
ج - اطاعت اهل بیت <small>علیهم السلام</small> لازمه محبت نسبت به ایشان.....	۶۳
د - لزوم توجه به رابطه عاطفی با اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۶۷
[۳]. پذیرفتن ولایت.....	۷۰
الف - تسلیم بودن در برابر اوامر و نواہی اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۷۳
ب - تجدید عهد و پیمان همیشگی با اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۷۹
[۴]. تمسک جستن.....	۸۳
الف - تمسک جستن به اهل بیت <small>علیهم السلام</small> به عنوان تنها راه رسیدن به خدا.....	۸۵
ب - تمسک جستن به اهل بیت <small>علیهم السلام</small> به عنوان محور وحدت مسلمین.....	۸۸
ج - تمسک جستن به اهل بیت <small>علیهم السلام</small> برای ایمنی از هر بیم و هراس.....	۹۱
[۵]. دوستی با دوستان و دشمنی با دشمنان اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۹۶
الف - لزوم شناسایی دوستان و دشمنان اهل بیت <small>علیهم السلام</small> در همه زمانها.....	۱۰۰
ب - لزوم تعیین حد و مرز با دشمنان اهل بیت <small>علیهم السلام</small> در همه زمینهها.....	۱۰۱
ج - پیشه کردن خصال اهل بیت <small>علیهم السلام</small> و دوری گزیدن از ویژگی‌های دشمنان آنها.....	۱۰۳
[۶]. مقدم داشتن.....	۱۰۶
الف - معیار قرار دادن اهل بیت <small>علیهم السلام</small> در تشخیص حق و معروف.....	۱۰۷
ب - مقدم داشتن دیدگاه، خواست و رضای اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۰۹
[۷]. پیروی کردن.....	۱۱۱
الف - تلاش برای آشنا شدن با راه و روش مطلوب اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۱۳

یک. سفارش‌های پیامبر اکرم ﷺ به ابوذر ۱۱۲	
دو - وصیت‌نامه امام علی علیه السلام خطاب به امام حسن مجتبی علیه السلام ۱۱۶	
سه. خطبه متقین (همام) ۱۱۹	
چهار. حدیث اربعما (توصیه‌های چهارصدگانه) ۱۲۰	
پنج. دعای مکارم الاخلاق امام زین العابدین علیه السلام ۱۲۱	
شش. رساله حقوق امام سجاد علیه السلام ۱۲۲	
هفت. نامه امام صادق علیه السلام به شیعیان خود ۱۲۵	
هشت. حدیث عنوان بصری ۱۲۸	
نه. دعای امام عصر علیه السلام ۱۳۲	
ب - تلاش برای اجرای راه و روش مطلوب اهل بیت علیهم السلام ۱۳۳	
ج - پیروی کامل از اوامر و نواهی خدا و اهل بیت علیهم السلام ۱۳۴	
[۸]. یاری کردن ۱۳۹	
الف - فضیلت یاری کردن اهل بیت علیهم السلام ۱۳۹	
ب - مصاديق یاری کردن اهل بیت علیهم السلام ۱۴۱	
[۹]. گرامی داشتن ۱۴۳	
الف - توجه به جایگاه و شخصیت اهل بیت علیهم السلام ۱۴۴	
ب - جلب رضایت اهل بیت علیهم السلام و پرهیز از آزرده ساختن آنها ۱۴۶	
ج - گرامی داشتن شیعیان اهل بیت علیهم السلام ۱۵۰	
[۱۰]. خیرخواهی کردن (نصیحت) ۱۵۲	
الف - فضیلت خیرخواهی برای اهل بیت علیهم السلام ۱۵۳	
ب - بالاترین مظہر خیرخواهی برای اهل بیت علیهم السلام ۱۵۶	
[۱۱]. ادا کردن حقوق مالی ۱۵۸	
الف - فلسفه ادای حقوق مالی اهل بیت علیهم السلام ۱۶۲	
ب - شرط ادای حقوق مالی اهل بیت علیهم السلام ۱۶۴	
یک. رعایت احکام فقهی ۱۶۴	
دو. رعایت اخلاص و صداقت ۱۶۴	
[۱۲]. پیش‌کش کردن مال ۱۶۵	
الف - مراد از پیش‌کش کردن مال به اهل بیت علیهم السلام ۱۶۷	

ب - پیش کش کردن مال به دوستداران اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۶۸
[۱۳]. صلوات فرستادن اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۷۰
الف - آثار و برکات صلوات فرستادن بر اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۷۳
یک. پذیرفته شدن نماز یک	۱۷۳
دو. آمرزش گناهان دو	۱۷۴
سه. کارسازی امر دنیا و آخرت سه	۱۷۵
چهار. از بین رفتن نفاق چهار	۱۷۵
پنج. برآورده شدن حوائج پنج	۱۷۵
شش. پذیرفته شدن دعا شش	۱۷۵
هفت. سنگین شدن میزان عمل هفت	۱۷۶
ب - صلوات‌های خاص اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۷۷
یک. صلوات نقل شده از امام باقر <small>علیه السلام</small>	۱۷۷
دو. صلوات نقل شده از امام صادق <small>علیه السلام</small>	۱۷۸
سه. صلوات نقل شده از امام حسن عسکری <small>علیه السلام</small>	۱۷۸
چهار. صلوات نقل شده از امام مهدی <small>عجل بالریاض</small>	۱۷۹
[۱۴]. یاد کردن ایاد	۱۸۱
الف - مراد از یاد کردن اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۸۲
ب - آثار و برکات یاد کردن اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۸۴
[۱۵]. زیارت کردن زیارت	۱۸۶
الف - شرط قبول زیارت اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۸۸
ب - زیارت اهل بیت <small>علیهم السلام</small> از مصاديق تجدید عهد	۱۹۱
ج - لزوم مداوت بر زیارت اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۹۲
یک - زیارت از نزدیک قبور مقدس اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۹۳
دو - زیارت اهل بیت <small>علیهم السلام</small> در ایام میلاد و وفات آنها	۱۹۵
سه. زیارت اهل بیت <small>علیهم السلام</small> در ایام خاص	۱۹۷
چهار. زیارت اهل بیت <small>علیهم السلام</small> در روزهای هفت	۱۹۹
د - زیارت اهل بیت <small>علیهم السلام</small> از راه دور	۲۰۲
ه - زیارت‌نامه‌های جامع اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۲۰۳

یک. زیارت امین‌الله.....	۲۰۳
دو. زیارت جامعه کبیره.....	۲۰۴
و - زیارت شیعیان معادل زیارت اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۲۰۵
یک. زیارت دوستان اهل بیت <small>علیهم السلام</small> و برادران ایمانی.....	۲۰۶
دو. زیارت قبور شیعیان صالح.....	۲۰۷
[۱۶]. زینت بودن.....	۲۰۹
[۱۷]. همراهی کردن در شادی و حزن.....	۲۱۳
[۱۸]. دعا کردن برای سلامتی.....	۲۱۶
[۱۹]. انتظار کشیدن.....	۲۲۰
[۲۰]. دعا کردن برای تعجیل فرج.....	۲۲۲
سخن پایانی.....	۲۲۵
حقوق متقابل زمامداران و مردم.....	۲۲۴
الف - حقوق زمامداران.....	۲۲۷
ب - حقوق مردم.....	۲۲۹
خلاصه و نتیجه.....	۲۳۳
فهرست منابع و مأخذ.....	۲۳۷
الف - کتابها.....	۲۳۷
ب - مقاله‌ها.....	۲۵۱
ج - پایگاه‌های اطلاع‌رسانی.....	۲۵۱

پیش‌گفتار

اهل بیت علیه السلام محور تفکر شیعی هستند و از این رو در این تفکر، با محوریت این خاندان، عقاید، احکام، فرهنگ و آداب ویژه‌ای شکل‌گرفته است که ولایت، اطاعت، محبت، اقتدا، زیارت، صلوات و انتظار از آن جمله است.

علمای بزرگوار شیعه در طول بیش از هزار سالی که از غیبت کبرای امام عصر رَبِّ الْفَلَقِ می‌گذرد، با مجاهدت خود این باورها و سنت‌ها را به عنوان میراث شیعی برای ما حفظ کرده و موجب شکل‌گیری جامعه شیعی با هویتی متمایز از دیگر جوامع اسلامی شده‌اند. اکنون زمان آن است که این مجموعه ارزشمند از باورها و سنت‌ها را که می‌توان آن‌ها را ذیل عنوان «حقوق اهل بیت علیه السلام» خلاصه کرد، به نسل‌های جوان شیعه منتقل کرد.

با توجه به آنچه گفته شد، در این کتاب با مبنای قراردادن قرآن و منابع اصیل و دست اول روایی شیعه، همه آنچه را که یک شیعه معتقد در ارتباط با اهل بیت علیه السلام باید به آن‌ها توجه کند و در نظر و عمل بدان‌ها پای‌بند باشد، ذیل عنوان حقوق اهل بیت علیه السلام گردآوری، بررسی و تحلیل کرده‌ایم.

شایان ذکر است که در بیان این مباحث، تنها به جنبه نظری آن‌ها توجه نداشته و آثار و پیامدهای عملی آن‌ها در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی شیعیان را نیز مدنظر داشته‌ایم. به بیان دیگر، در این کتاب

کوشیده‌ایم که با رویکردی فرهنگی، اجتماعی، آثار اعتقاد به اهل بیت علیهم السلام در شئون مختلف زندگی شیعیان را بیان کنیم.

براین اساس، در این کتاب بیست حق از حقوق اهل بیت علیهم السلام را به استناد قرآن و روایات بررسی کرده‌ایم.

بی‌تردید، با توجه به جایگاه و نقش خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام در زندگی هریک از ما و وظایف و تکالیفی که نسبت به این خاندان بردوش داریم، همه مانیازمند شناختن حقوق آنان و بیش از آن، ادای این حقوق هستیم. از این‌رو، مطالعه کتاب حاضر را به همه دوست‌داران اهل بیت علیهم السلام پیشنهاد و آرزو می‌کنم که این کتاب گامی باشد در راستای پاسداشت بیش از پیش حقوق فراموش شده این خاندان.

ابراهیم شفیعی سروستانی

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث

۱۸ ذی‌حجه (عید غدیر) ۱۴۴۲

۱۴۰۰ مرداد ۷

مقدمه

أهل بیت علیهم السلام به عنوان حجت‌های خداوند و پیشوایان معصوم دین، حقوقی دارند که همه ما موظف به ادای آن‌ها هستیم و به همین دلیل است که در دعای ندبه از خدامی خواهیم که ما را در ادای حقوق امام زمان علیه السلام یاری کند:

... وَأَعِنَا عَلَى تَأْدِيَةِ حُقُوقِ إِلَيْهِ، وَالإِجْهَادِ فِي طَاعَتِهِ، وَاجْتِنَابِ مَعْصِيَتِهِ، وَامْنُ عَلَيْنَا بِرِضَاهُ.

خداوند! ... ما را در راه ادای حقوق او (امام مهدی علیه السلام)، تلاش در پیروی از او و دوری از مخالفت او یاری کن و با خشنودی او بر ما متن گذار.

درجات روایی شیعه روایات فراوانی در زمینه اهمیت حقوق اهل بیت علیهم السلام و موارد و مصادیق آن وارد شده است که ان شاء الله در این کتاب به تفصیل به آن‌ها خواهیم پرداخت، اما پیش از آن، لازم است چند نکته را به عنوان مقدمه یادآور شویم.

الف - معنا و مفهوم حقوق

«حقوق» جمع «حق» و در اصطلاح، به معنای «اقتداری است که برای

۱. محمد بن جعفر ابن مشهدی، المزار الكبير، چاپ اول: قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۹ق، ص ۵۸۴؛ محمدمباقر مجلسی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، چاپ سوم: بیروت، دار إحياء التراث العربي، ۱۴۰۳ق، ج ۹۹، ص ۱۰۹.

انسان بر دیگری قرار داده می‌شود». ^۱ برخی نیز گفته‌اند، «حق، امری است اعتباری که برای کسی (له) بر دیگری (علیه) وضع می‌شود». ^۲ در هر حال، اثراًین اقتدار یا امراعتباری این است که شخص می‌تواند انجام کاری یا ترک کاری را از دیگری بخواهد. ^۳

در آموزه‌های اسلامی به موضوع حقوق اهمیت فراوانی داده شده و همه حقوق، ناشی از حق خداوند بربندگان دانسته شده است. به بیان دیگر، خداوند متعال بر اساس حق اطاعتی که بربندگان خود دارد، حقوقی را برای برخی از بندگان برابر برخی دیگر مقرر داشته است. امیربیان، علی علیهم السلام در بیانی زیبا، در این باره می‌فرمایند:

... لَكَنَّهُ سُبْحَانَهُ جَعَلَ حَقَّهُ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَطِيعُوهُ وَجَعَلَ جَزَاءَهُمْ عَلَيْهِ
مُضَاعَفَةَ الثَّوَابِ تَفَضُّلًا مِنْهُ وَتَوْسُعًا بِمَا هُوَ مِنَ الْمَزِيدِ أَهْلُهُ ثُمَّ جَعَلَ
سُبْحَانَهُ مِنْ حُقُوقِهِ حُقُوقًا افْتَرَضَهَا لِبَعْضِ النَّاسِ عَلَى بَعْضٍ فَجَعَلَهَا
تَكَافَأْ فِي وُجُوهِهَا وَيُوجِبُ بَعْضُهَا بَعْضًا وَلَا يُسْتَوْجِبُ بَعْضُهَا إِلَّا
بَعْضٍ. وَأَعْظَمُ مَا افْتَرَضَ سُبْحَانَهُ مِنْ تِلْكَ الْحُقُوقِ حُقُّ الْوَالِي عَلَى الرَّعِيَةِ
وَحُقُّ الرَّعِيَةِ عَلَى الْوَالِي فَرِيضَةٌ فَرَضَهَا اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِكُلِّ عَلَى كُلِّ.^۴

۱. ر.ک: سید مهدی آل بحرالعلوم، بلغة الفقيه، چاپ اول، تهران، مکتبه الصادق علیهم السلام، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۱۳.

۲. ر.ک: محمد تقی مصباح یزدی، حقوق و سیاست در قرآن، نگارش: محمد شهرابی، چاپ اول: قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رهیق، ۱۳۹۲، ص ۲۶.

۳. برای مطالعه بیشتر در این زمینه، ر.ک: ابراهیم شفیعی سروستانی، کلیات فقه و مبانی حقوق اسلامی، چاپ اول: قم، مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث، ۱۳۹۸، ص ۷۱ - ۷۴.

۴. نهج البلاغه (امام علی بن ابی طالب)، گردآوری: شریف رضی، ترجمه: محمد دشتی، ویراست ۲، چاپ دوم: تهران، اسوه، ۱۳۸۷، خطبه ۲۱۶، ص ۳۲۲ و ۳۲۳.

لکن خداوند حق خود را برابر بندگان، اطاعت خویش قرار داده، و پاداش آن را دو چندان کرده است، از روی بخشنده‌گی، و گشایشی که خواسته به بندگان عطا فرماید. پس، خدای سبحان برخی از حقوق خود را برای بعضی از مردم واجب کرد، و آن حقوق را در برابر هم گذاشت که برخی از حقوق برخی دیگر را واجب گرداند، و حقی بر کسی واجب نمی‌شود مگر همانند آن را انجام دهد. و در میان حقوق الهی، بزرگ‌ترین حق، حق رهبر بر مردم و حق مردم بر رهبر است، حق واجبی که خدای سبحان، بر هر دو گروه لازم شمرد.

در فرهنگ اسلامی، حقوق دامنه گسترده‌ای دارد و همه روابط فردی، خانوادگی و اجتماعی انسان‌ها را در برمی‌گیرد. امام سجاد علیه السلام در ابتدای رساله حقوق خود، در این باره می‌فرمایند:

اعْلَمْ رَحْمَكَ اللَّهُ أَنَّ اللَّهَ عَلَيْكَ حُقُوقًاً مُجِيَّةً بِكَ فِي كُلِّ حَرْكَةٍ تَحْرِكَتَهَا
أَوْ سَكَنَتَهَا أَوْ مَنْزِلَةٍ نَزَلْتَهَا أَوْ جَارِحةٍ قَلَبْتَهَا وَاللَّهُ تَصَرَّفَتْ بِهَا
بَعْضُهَا أَكْبَرُ مِنْ بَعْضٍ وَأَكْبَرُ حُقُوقِ اللَّهِ عَلَيْكَ مَا أُوجَبَهُ لِنَفْسِهِ تَبَارَكَ وَ
تَعَالَى مِنْ حَقِّهِ الَّذِي هُوَ أَصْلُ الْحُقُوقِ وَمِنْهُ تَفَرَّعَ ثُمَّ أُوجَبَهُ عَلَيْكَ
لِنَفْسِكِ مِنْ قَرْنِكِ إِلَى قَدَمِكَ عَلَى اخْتِلَافِ جَوَارِحِكِ. ^۱

بدان - خدایت رحمت کند - که همانا خداوند بر تو حقوقی دارد که آن حقوق در هر حرکتی که می‌کنی یا سکونی که دارای یا جایگاهی که فرود می‌آیی یا عضوی که فرو می‌گردانی یا ابزاری که به کار می‌بندی، بر تو احاطه دارند. بعضی از این حقوق از بعضی دیگر بزرگ‌ترند و

۱. حسن بن علی بن حسین ابن شعبة الحراني، تحف العقول عن آل الرسول ﷺ، تصحيح: على اكبر غفاری، چاپ دوم: قم، مؤسسه النشر الإسلامي، ۱۳۶۳، ص ۲۵۵.

بزرگ‌ترین آن‌ها همان است که برای نفس خویش بر تو واجب ساخته و ریشه و اصل همه حقوق است. آن گاه نوبت به حقوقی می‌رسد که برای نفس خودت بر تو واجب ساخته؛ حقوقی بر همه اعضای بدن از سر تا پدم.

در روایات اسلامی، مصادیق متعدد و فراوانی برای حقوق برشمرده شده که از جمله است، حقوق خداوند؛ حقوق سرپرستان؛ حقوق زیردستان؛ حقوق احسان‌کنندگان؛ حقوق خویشاوندان؛ حقوق اعضا و جوارح و حقوق اعمال عبادی.^۱

یکی از مصادیق برجسته حقوق که در آموزه‌های اسلامی به آن پرداخته شده، حقوق اهل بیت علیہ السلام است که با توجه به آنچه گفته شد، مراد از آن، امتیاز، اقتدار یا اختیاری است که خداوند متعال به اهل بیت علیہ السلام عطا کرده است تا به موجب آن بتوانند انجام کارهایی را از پیروان خود بخواهند. این حقوق، مصادیق متعددی دارد که از آن جمله است؛ حق محبت، حق ولایت، حق اطاعت، حق نصرت و حق زیارت.

ب - معنا و مفهوم و مصدق اهل بیت

اهل بیت، اصطلاحی قرآنی، حدیثی و کلامی، به معنای خانواده پیامبر گرامی اسلام علیه السلام است، اما در این باره که این مفهوم خاص شامل چه کسانی می‌شود، میان مفسران، محدثان و متکلمان اختلاف نظر وجود دارد. در آموزه‌های اسلامی، احکام و حقوق ویژه‌ای برای اهل بیت پیامبر از اکرم علیہ السلام پیش‌بینی شده است؛ از این رو شناخت مصدق این مفهوم از

اهمیت فراوانی برخوردار است. با توجه به این موضوع، برای روشن تر شدن معنا و مفهوم و مصاداق اهل بیت، چند موضوع را بررسی می کنیم.

یک. اهل بیت در لغت

واژه «اهل بیت»، ترکیبی اضافی و مرکب از «اهل» و «بیت» است. واژه «اهل» در کاربردی مانند «اهل الرجل» به خاندان شخص و ویژگان او و در «اهل البيت» بر ساکنان خانه و در «اهل الأمر» بر زمامداران و در «اهل المذهب» بر پیروان آن آیین، اطلاق می گردد.^۱

همچنین گاهی واژه «اهل» در اضافه به برخی معانی، به معنای شخص یا اشخاص شایسته و سازماند و یا مأنوس به چیزی و یا خبیر و ماهر در کاری، به کار گرفته می شود.^۲

خلیل بن احمد، نحوی و لغوی معروف سده دوم هجری قمری، در بیان معنای «اهل» می نویسد:

اهل یک مرد، همسر او و نزدیک ترین مردم به او هستند.^۳

راغب اصفهانی، ادیب، لغت شناس و قرآن پژوه معروف قرن چهارم و پنجم هجری قمری، نیز در تبیین معنای «اهل» می گوید:

۱. ر.ک: جمال الدین محمد بن مکرم (ابن منظور)، لسان العرب، تحقیق: جمال الدین میردامادی، بیروت، دار الفکر للطباعة و النشر والتوزیع - دار صادر، ۱۴۱۴ق، ج ۱۱، ص ۲۸ - ۲۹، واژه «اهل».

۲. ر.ک: حسین بن محمد راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داوودی، چاپ اول: بیروت - دمشق، دار القلم - الدار الشامیة، ۱۴۱۲ق، ص ۹۶، واژه «اهل».

۳. خلیل بن احمد فراهیدی، کتاب العین، چاپ اول: قم، هجرت، ۱۴۰۹ق، ج ۴، ص ۸۹، واژه «اهل».

اهل مرد، به کسانی گفته می‌شود که نسب یا دین و یا چیزی هم پای آن‌ها همانند صنعتی یا خانه‌ای یا سرزمینی، آن‌ها را با آن مرد، یک جا جمع کرده است. اهل مرد، در اصل درباره افرادی به کار می‌رود که محل سکونت آن‌ها را با آن مرد، یک جا گرد آورد، و بعداً به صورت مجاز در باره کسانی به کار رفته که نسب، آن‌ها را دور هم جمع کرده است.^۱

جامع و مشترک میان همه این معانی، نزدیکی و پیوند افراد یا اشیا با آن کسی است که اهل او خوانده می‌شوند. از این‌رو، هرچه نزدیکی مورد اشاره، بیشتر و پیوند قوی‌تر باشد، صدق عنوان «اهل» برآنان کامل‌تر خواهد بود.

کلمه «بیت» نیز چنانچه به افراد حقیقی اضافه شود، به معنای خانه مسکونی یا طایفه و عشیره آن‌هاست؛ اما اگر به شخصیت حقوقی انسان و یا معانی دیگری اضافه گردد (مانند: «بیتِ ریاست»، «بیت قضاوت»، «بیت مرجعیت»، «بیت علم» و «بیت نبوت»)، به معنای خاندانی است که با آن معنا پیوند و نزدیکی دارد.^۲

دو. اهل بیت در قرآن و حدیث

در قرآن کریم نیز هماهنگ بالغت، واژه «اهل» به کسانی اطلاق شده که نوعی پیوند و وابستگی، آن‌ها را گرد آورده، مانند: «أَهْلُ الْقَرْيٍ»،^۳ «أَهْل

۱. مفردات ألفاظ القرآن، ص ۹۶.

۲. محمد محمدی ری‌شهری، اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث، ترجمه حمیدرضا شیخی^۴ و حمیدرضا آذیر، چاپ هفتم: قم، دارالحدیث، ۱۳۸۵، ص ۱۱ - ۱۲؛ برای اطلاع بیشتر، ر.ک: مرکز فرهنگ و معارف قرآن، دائرة المعارف قرآن کریم، چاپ اول: قم، مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۵، ج ۵، ص ۷۷ - ۱۲۸.

۳. سوره اعراف (۷)، آیه ۹۶.

المدينة»،^۱ «أهل الإنجيل»^۲ و«أهل التقوى». ترکیب «اھل بیت» سه بار در قرآن به کار رفته است،^۳ اما در این کتاب شریف، در دو مورد به طور خاص به اھل بیت پیامبر اکرم ﷺ اشاره شده است:

۱. قرآن کریم، در سوره احزاب در ادامه توصیه هایی به همسران پیامبر ﷺ با ضمیرهای جمع مؤنث، یکباره پیامبر ﷺ را مخاطب قرار می دهد و با ضمیر جمع مذکرمی فرماید:

﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرُكُمْ تَطْهِيرًا﴾.^۴
خداؤند، خواسته است که پلیدی را تنها از شما اھل بیت بزداید و شما را کاملاً پاک گرداند.

این آیه که به «آیه تطهیر» معروف شده است، مهم ترین منبع قرآنی برای شناخت مصاديق اھل بیت به شمار می آید.

در روایتی که امام سجاد علیه السلام از امام سلمه، همسر گرامی پیامبر اکرم ﷺ نقل کرده اند، درباره شأن نزول این آیه چنین آمده است:

نزلت هذه الآية في بيتي وفي يومي، كان رسول الله ﷺ عندي فدعاعلياً وفاطمة والحسن والحسين عليهما السلام، وجاء جبرئيل عليه السلام، فمدد عليهم كساء فدكتائمه قال: اللهم هؤلاء أهل بيتي، اللهم اذهب عنهم الرجس وطهرهم تطهيراً.^۵

۱. سوره توبه (۹)، آیه ۱۰۱.

۲. سوره مائدہ (۵)، آیه ۴۷.

۳. سوره مذکور (۷۴)، آیه ۵۶.

۴. ر.ک: سوره قصص (۲۸)، آیه ۱۲؛ سوره هود (۱۱)، آیه ۷۳؛ سوره احزاب (۳۳)، آیه ۳۳.

۵. سوره احزاب (۳۳)، آیه ۳۳.

۶. ابو جعفر محمد بن حسن (شیخ طوسی)، الأمالی، تحقیق: مؤسسه البعلة، چاپ اول: قم، دارالثقافه، ۱۴۱۳ق، ص ۳۶۸، ح ۷۸۳؛ ۲۳۶؛ بحار الأنوار، ج ۳۵، ص ۲۰۸، ح ۶؛ اھل بیت ﷺ در قرآن

این آیه در خانه من و در روزی که پیامبر خدا علیه السلام در خانه من بود، نازل شد. پیامبر علیه السلام نزد من بود که علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام را فرا خواند. جبرئیل علیه السلام هم آمد و پیامبر علیه السلام عبای فدکی را بر آن‌ها گستراند و سپس فرمود: «پروردگار! اینان، اهل بیت من‌اند. خدایا! هر گونه پلیدی را از آن‌ها دور کن و کاملاً پاکشان گردان».

ابوسعید خُدری، از اصحاب پیامبر اکرم علیه السلام و امام علی علیه السلام نیز درباره شأن نزول این آیه می‌گوید:

قالَ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: نَزَّلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي خَمْسَةِ فِيَّ، وَفِي عَلِيٍّ، وَحَسَنٍ، وَحُسَيْنٍ، وَفَاطِمَةَ: إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُظَهِّرَ كُمْ تَطْهِيرًا^۱.

پیامبر خدا که درود و سلام خدا بر او باد، فرمود: «این آیه: «خداؤند، خواسته است پلیدی را تنها از شما اهل بیت بزداید و شما را کاملاً پاکیزه گرداند» در حق پنج تن نازل شده است: در حق من و در حق علی و حسن و حسین و فاطمه».

۱. در سوره طه نیز با عبارت «أهلک» به اهل بیت پیامبر علیه السلام اشاره شده است. آنجا که می‌فرماید:

﴿وَأَمْرُ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾.^۲

و خاندانات را به نماز فرمان ده و خود بر آن شکیبا باش.

تفسران در ذیل این آیه روایتی را از امام حسن مجتبی علیهم السلام نقل کرده‌اند که ما

→ و حدیث، ص ۳۶ - ۳۷، ح ۱۵.

۱. جلال الدین سیوطی، الدّر المنشور فی التفسیر بالماثور، بیروت، دارالفنون، ۱۴۱۴ق، ج ۶، ص ۶۰۴؛ اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث، ص ۵۴ - ۵۵.

۲. سوره طه (۲۰)، آیه ۱۳۲.

را در فهم بهتر مصدق اهل بیت یاری می دهد. آن حضرت می فرمایند:

لَمَّا نَزَّلَتْ «وَأَمْرُ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاضْطَبِرَ عَلَيْهَا»، يَأْتِينَا جَدِّي كُلَّ يَوْمٍ عِنْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ، يَقُولُ: الصَّلَاةُ يَا أَهْلَ الْبَيْتِ يَرْحَمُكُمُ اللَّهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرُكُمْ تَطْهِيرًا.^۱

چون که این آیه: «خاندانات را به نماز فرمان بده و بر آن، برداری کن» نازل شد، جد من هر روز هنگام دمیدن سپیده نزد ما می آمد و می فرمود: «رحمت خدا بر شما باد! گاه نماز است. «خداؤند، خواسته است پلیدی را تنها از شما اهل بیت بزداید و شما را کاملاً پاکیزه گرداند».

مشابه این روایت از امام باقر و امام رضا علیهم السلام نیز نقل شده است.^۲ ابو سعید خُدَری نیز در این باره می گوید:

لَمَّا نَزَّلَتْ «وَأَمْرُ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ» كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجِيءُ إِلَى بَابِ عَلِيٍّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةً ثَمَانِيَّةً أَشْهُرٍ يَقُولُ: الصَّلَاةُ رَحِمَكُمُ اللَّهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرُكُمْ تَطْهِيرًا.^۳

چون آیه: «وَكَسَانَ خُودَ رَا بَهْ نَمَازَ فَرْمَانَ دَهْ» نازل شد، پیامبر خدا که درود و سلام خدا بر او باد، در مدت هشت ماه، هر بامداد وقت نماز

۱. سلیمان بن ابراهیم قندوزی، *ینابیع المودة*، چاپ اول: تهران، اسوه، ۱۴۱۶ق، ج ۳، ص ۳۶۸؛ اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث، ص ۱۰۲ - ۱۰۳. این روایت با اندکی تفاوت (بدون اشاره به آیه ۱۳۲ سوره طه) در دیگر منابع روایی شیعه از امام حسن مجتبی نقل شده است (ر.ک: الأمالی (شیخ طوسی)، ص ۵۶۵، ح ۱۱۷۴؛ بحار الأنوار، ج ۱۰، ص ۱۴۲، ح ۵۰).

۲. ر.ک: سید هاشم حسینی بحرانی، *البرهان فی تفسیر القرآن*، چاپ اول: بیروت، مؤسسه البعلة، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۷۹۰، ح ۷۰۸۳ و ۷۰۸۴.

۳. الدر المنشور فی التفسیر بالماثور، ج ۵، ص ۶۱۳؛ اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث، ص ۱۰۹.

صبح به درِ خانه علی می‌آمد و می‌فرمود: رحمت خدا بر شما بادا هنگام نماز است. «خداوند، خواسته است پلیدی را تنها از شما اهل بیت بزداید و شما را کاملاً پاکیزه گرداند».

در روایات، بسیار از اهل بیت ﷺ سخن به میان آمده، ولی یکی از معروف‌ترین آن‌ها، حدیث ثقلین است که در آن پیامبر ﷺ اسلام علی‌یه السلام می‌فرمایند:

إِنَّ تَارِكَ فِيْكُمُ الْثَقَلَيْنِ مَا إِنْ تَمَسَّكُتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوْا كَتَابَ اللهِ وَ عِتْرَتِي اهْلَ بَيْتِي وَإِنَّهُمَا لَنْ يُفْتَرِقَا حَتَّىٰ يَرِدَا عَلَى الْحَوْضِ. ^۱

من دو چیز گران‌بها (گران‌سنگ) را در میان شما به یادگار می‌گذارم و تازمانی که بدان‌ها تمسک جویید هرگز گمراه نمی‌شوید: یکی کتاب خدا و دیگری خاندان و اهل بیت من. این دو از یکدیگر جدا نمی‌شوند تا زمانی که در [کنار] حوض [کوثر] بر من وارد شوند.

در روایتی که از امام حسین علی‌یه السلام نقل شده در تبیین معنای «عترت پیامبر ﷺ» که در حدیث ثقلین به آن‌ها اشاره شده، چنین آمده است:

سُئِلَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ عَنْ مَعْنَى قَوْلِ رَسُولِ اللهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِنَّ مُخَلِّفَ فِيْكُمُ الْثَقَلَيْنِ؛ كِتَابَ اللهِ وَعِتْرَتِي»، مَنِ الْعِتَرَةُ؟ فَقَالَ: أَنَا، وَالْحَسَنُ، وَالْحُسَيْنُ، وَالْأَئِمَّةُ التِسْعَةُ مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ، تَاسِعُهُمْ مَهْدِيُّهُمْ

۱. محمد بن الحسن الحر العاملي، تفصیل وسائل الشیعه إلى مسائل الشریعه، تحقیق مؤسسه آل‌البیت لإحیاء التراث، چاپ سوم: قم، مؤسسه آل‌البیت ﷺ، ۱۴۱۶ق، ج ۲۷، ابواب صفات القاضی، باب ۵، ص ۳۴ - ۳۳، ح ۹؛ علاء‌الدین علی المتقی الهندي، کنز‌العمال فی سنن الأقوال و الأفعال، تحقیق: بکری حیانی و صفوه السقاء، بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۰۵ق، ج ۱، ص ۸۷۳، ح ۸۷۳.

وَقَائِمُهُمْ، لَا يُفَارِقُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَلَا يُفَارِقُهُمْ، حَتَّىٰ يَرِدُوا عَلَىٰ رَسُولِ
اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَوْضَهُ.^۱

از امیر مؤمنان که درود خدا بر او باد، در باره معنای این سخن پیامبر خدا که درود خدا بر او و خاندانش باد: «من در میان شما، دو چیز گران‌بها بر جای می‌گذارم: کتاب خدا و عترتم»، سؤال شد که: چه کسی عترت است؟ فرمود: «من و حسن و حسین و نُه امام از نسل حسین، که نهمین ایشان، مهدی و قائمشان است. اینان هرگز از کتاب خدا جدا نمی‌شوند و کتاب خدا هم از آنان جدا نمی‌شود، تا این که بر پیامبر خدا، در کنار حوض او، وارد می‌شوند».

با توجه به آیات و روایات یادشده می‌توان گفت که مراد از اهل‌بیت در آیه تطهیر، پنج نورپاک؛ یعنی پیامبر اکرم ﷺ، امام علی، امام حسن، امام حسین و حضرت فاطمه زهراء ؑ و مراد از اهل‌بیت در حدیث ثقلین، دوازده جانشین معصوم پیامبر اسلام ؑ هستند.

در ادامه، در این باره بیشتر سخن خواهیم گفت.

سه. مصداق اهل‌بیت ؑ

از آنجا که در قرآن و روایات اسلامی فضایل فراوانی برای اهل‌بیت ؑ بیان شده و محبت و اطاعت از اهل‌بیت برهمه مسلمانان واجب شده شناخت مصاديق خارجی اهل‌بیت حائزه‌هیمت فراوانی است. در مورد مصاديق اهل‌بیت ؑ اقوال مختلفی بیان شده است، اما از مجموع آنچه دو تن از

۱. ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین (شیخ صدوق)، کمال الدین و تمام النعمه، تحقیق: علی اکبر غفاری، چاپ اول: تهران، اسلامیه، ۱۳۹۵ق، ج ۱، ص ۲۴۰ - ۲۴۱، ح ۶۴؛ بحار الأنوار، ج ۲۳، ص ۱۴۷، ح ۱۱۰؛ اهل‌بیت ؑ در قرآن و حدیث، ص ۱۴۲ - ۱۴۳.

همسران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم (ام سلمه و عایشه) در معنای «اهل بیت» از پیامبر خدا روایت کرده‌اند^۱ و آنچه هفده تن از اصحاب پیامبر خدا درباره آن، گزارش کرده‌اند^۲ و آنچه اهل بیت علیہ السلام، خود در تفسیر «اهل بیت» گفته‌اند،^۳ چنین بر می‌آید که تنها گروهی خاص از نزدیکان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، «اهل بیت» شمرده می‌شوند و حتی همسران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم جزو آن نیستند. بدین ترتیب، مجال کمترین شک در مقصود از «اهل بیت» برای محقق منصف، باقی نمی‌ماند.^۴

از سوی دیگر، مضمون و سیاق آیه تطهیر نیز مؤید احادیثی است که

«اهل بیت» را به جمع خاصی از نزدیکان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم تفسیر کرده‌اند.^۵ به علاوه، سیره عملی پیامبر خدا در تبیین این آیه شریف - از هنگامی که برای دفع احتمال ورود همسرانش در عنوان «اهل بیت»، مانع از ملحق شدن همسر بزرگوارش ام سلمه به «اصحاب کسا» شد تا هنگام مرگ - به گونه‌ای بود که هیچ گونه اختلافی در مفهوم و مصداق «اهل بیت» باقی نمی‌گذاشت و در زمان حیات ایشان، جزگروه خاصی از نزدیکان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم که از نظر علمی و عملی، شایستگی هدایت و رهبری امت

۱. ر.ک: اهل بیت علیہ السلام در قرآن و حدیث، «فصل یکم از بخش یکم: همسران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و مصدق اهل بیت» ص ۲۵ - ۵۴.

۲. ر.ک: همان، «فصل دوم از بخش یکم: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و مصدق اهل بیت»، ص ۵۵ - ۸۴.

۳. ر.ک: همان، «فصل سوم از بخش یکم: اهل بیت علیہ السلام و مصدق اهل بیت»، ص ۸۵ - ۱۰۰.

۴. این نکته بدیهی می‌نماید که «اهل بیت» در آیه تطهیر، شامل پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نیز می‌شود، به خلاف حدیث ثقلین که در آن، «اهل بیت» به عنوان جانشینان پیامبر خدا مطرح شده‌اند و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از آن خارج است.

۵. ر.ک: همان، ص ۱۴ - ۱۵.

اسلامی را داشتند، کسی مدعی این عنوان نبود.^۱

بنا براین، هرگونه شبّه در مفهوم ومصداق «اہل بیت» در آیه تطهیر و حدیث ثقلین، در برابر سخنان صريح و روشن پیامبر ﷺ در تفسیر این عنوان و سیره عملی ايشان در اين زمينه، فاقد ارزش علمي است.

قابل توجه اين که مضمون حدیث ثقلین و تأکيد پیامبر خدا براین نکته که قرآن و اهل بیت، تا قیامت با هم هستند و جامعه اسلامی موظف به پیروی از آنان است، به روشنی دلالت دارد که مصاديق «اہل بیت»، منحصر به «اصحاب کسا» که آخرين آنان (امام حسین علیه السلام)، پنجاه سال پس از رحلت پیامبر ﷺ به شهادت رسید، نیستند؛ بلکه چنان که در شماری از روایات اهل الّیت بدان تصریح گردیده است، نه تن از فرزندان حسین علیه السلام نیز بدان افزوده می‌شود.^۲

براین اساس، دیدگاه برگزیده درباره مصداق اهل بیت در اين کتاب این است که مصداق جامع اهل بیت، اعم از مصداق اهل بیت در آیه تطهیر و مصداق اهل بیت در حدیث ثقلین است و همه چهارده معصوم علیهم السلام را شامل می‌شود. بنابراین، هرگاه عبارت اهل بیت، به طور مطلق و بدون اضافه شدن به نام پیامبر اکرم ﷺ یا ضمیری که اشاره به نام ايشان دارد، استعمال شود، معمولاً مراد از آن چهارده معصوم علیهم السلام است و هرگاه اين عبارت به صورت مضاف استعمال شود، مراد از آن تنها، عترت وذریه معصوم رسول گرامی اسلام است.

۱. ر.ک: همان، «بخش يكم: مصداق اهل بیت»، ص ۲۳ - ۱۸۰.

۲. همان، ص ۳۰۱ - ۳۰۲.

ج - سفارش پیامبر اکرم ﷺ به ادای حقوق اهل بیت ﷺ

پیامبر اکرم ﷺ در طول عمر شریف خود، بارها و بارها مردم را به پاسداشت حقوق اهل بیت ﷺ خود سفارش کردند و از آن‌ها در این زمینه عهد و پیمان گرفتند. ابن عباس در این زمینه چنین نقل می‌کند:

صَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ الْمِنْبَرَ، فَخَطَبَ وَاجْتَمَعَ النَّاسُ إِلَيْهِ فَقَالَ عَلَيْهِ اللَّهُ أَكْبَرُ: يَا مَعْشَرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّ اللَّهَ أَنْعَمَ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنِّي مَقْبُوضٌ - إِلَى أَنْ قَالَ: - أَئُهَا النَّاسُ! اسْمَاعُوا قَوْلِي وَاعْرِفُوا حَقَّ نَصِيْحَتِي، وَلَا تَخْلُفُونِي فِي أَهْلِ بَيْتِي إِلَّا بِالَّذِي أَمْرَتُمْ بِهِ مِنْ حِفْظِهِمْ، فَإِنَّهُمْ حَامِتِي وَقَرَابَتِي وَإِخْوَتِي وَأُولَادِي، وَإِنَّكُمْ مَجْمُوعُونَ وَمُسَاءَلُونَ عَنِ الثَّقَلَيْنِ، فَانظُرُوا كَيْفَ تَخْلُفُونِي فِيهِمَا، إِنَّهُمْ أَهْلُ بَيْتِيٍّ.

پیامبر خدا ﷺ بر منبر رفت و خطبه خواند و مردم گرد او جمع شدند. پس فرمود: «ای گروه مؤمنان! خداوند ﷺ به من وحی فرمود که جانم ستانده خواهد شد» تا آن جا که فرمود: «ای مردم! سخنم را بشنوید و حق خیرخواهی و اندرز مرا بشناسید و پس از من، همچنان که فرمان داده شده‌اید، اهل بیت مرا پاس بدارید؛ زیرا آنان بستگان و نزدیکان و برادران و فرزندان من اند و شما [در روز قیامت] گرد آمده، نسبت به رفتارتان با ثقلین، مورد سؤال قرار خواهید گرفت. پس مواطن باشد که پس از من با این دو، چه می‌کنید. آنان، اهل بیت من اند.

او در روایت دیگری، درباره سفارش پیامبر گرامی اسلام ﷺ به

۱. ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین (شیخ صدوق)، الامالی، بیروت، مؤسسه الأعلمی للطبعات، ۱۴۰۰ق، ص ۱۲۱ و ۱۲۲، ح ۱۱۲؛ بحار الانوار، ج ۳۸، ص ۹۴، ح ۱۰؛
اهل بیت ﷺ در قرآن و حدیث، ص ۷۶۴ - ۷۶۵، ح ۷۶۰.

پاسداشت حقوق اهل بیت علیهم السلام چنین می‌گوید:

لَمَّا رَجَعْنَا مِنْ حَجَّةِ الْوَدَاعِ جَلَسْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَسْجِدِهِ فَقَالَ...
- وَذَكْرُ الْحَدِيثِ إِلَى أَنْ قَالَ: - أَيُّهَا النَّاسُ! اللَّهُ اللَّهُ فِي عِزْرَتِي وَأَهْلِ
بَيْتِي، فَإِنَّ فَاطِمَةَ بَضْعَةً مِنِّي، وَوَلَدِيهَا عَصْدَادِي، وَأَنَا وَبَعْلُهَا كَالضَّوءِ،
اللَّهُمَّ ارْحَمْ مَنْ رَحِمْتُمْ، وَلَا تَغْفِرْ لِمَنْ ظَلَمْتُمْ.

چون از حجّه الوداع بر گشتم، با پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم در مسجد ایشان نشستیم. فرمود: «... ای مردم! خدا را، خدا را در باره عترت و اهل بیت [در نظر بگیرید]; زیرا فاطمه پاره تن من است و دو پسر او، دو بازوی من اند و من و شوهرش همچون نوریم. خدایا! رحم کن بر کسی که به آنان رحم می‌کند و نیامرز کسی را که بر ایشان ستم می‌کند!».

امام علی عليه السلام نیز در وصیت خود، مردم را به رعایت حقوق فرزندان پیامبر اکرم علیهم السلام فراخوانده و می‌فرمایند:

اللَّهُ اللَّهُ فِي ذُرِّيَّةِ نَبِيِّكُمْ، فَلَا يُظْلَمُنَّ بِحَضْرَتِكُمْ وَبَيْنَ ظَهَرَانِيِّكُمْ وَأَنْثُمْ تَقْدِيرُونَ
عَلَى الدَّفِعِ عَنْهُمْ.^۲

خدا را، خدا را در حق فرزندان پیامبرتان [در نظر بگیرید]! مبادا در

۱. بحار الأنوار، ج ۲۳، ص ۱۴۳، ح ۹۷؛ اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث، ص ۷۶۴-۷۶۵، ح ۸۷۱.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، چاپ چهارم: تهران، دارالکتب الإسلامية، ۱۳۶۵، ج ۷، ص ۵۲، ح ۷؛ ابو جعفر محمد بن الحسن (شیخ طوسی)، تهذیب الأحكام، تحقیق: سید حسن موسوی خرسان، چاپ اول: تهران، دارالکتب الاسلامیة، ۱۴۰۷ق، ج ۹، ص ۱۷۷، ح ۷۱۴؛ ابو جعفر محمد بن علی بن الحسن (شیخ صدوق)، کتاب من لا يحضره الفقيه، تحقیق: علی اکبر غفاری، چاپ اول: قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ق، ج ۴، ص ۱۹۱، ح ۵۴۳؛ بحار الأنوار، ج ۴۲، ص ۲۴۹، ح ۵۱؛ اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث، ص ۷۶۴-۷۶۵، ح ۸۷۲.

حضور شما و در میان شما بر آنان ستمی رود، در حالی که شما می‌توانید آن ستم را از ایشان دور کنید.

باتأمل در روایات یادشده، به خوبی به جایگاه و اهمیت ادائی حقوق اهل بیت علیهم السلام و اهتمامی که رسول گرامی اسلام علیه السلام و امیر مؤمنان علی علیهم السلام به این موضوع داشتند، پی می‌بریم، اما باید توجه داشت که افزون بر این سخنان، نکات دیگری نیز وجود دارد که ادائی حقوق این خاندان را برماء ضروری می‌سازد. در ادامه به برخی از این نکات اشاره می‌کنیم.

د - ضرورت ادائی حقوق اهل بیت علیهم السلام

از میان همه حقوق گوناگونی که در آموزه‌های اسلامی برآدای آن‌ها تأکید شده است، پس از حق خدای متعال، هیچ حقی به بزرگی حقی که امامان و پیشوایان معصوم دین علیهم السلام بر عهده ما دارند، نیست؛ زیرا هیچ کس به اندازه آن‌ها در زندگی مان نقش ندارد؛ آن‌ها از یک سو، واسطه‌های فیض الهی هستند و همه نعمت‌های خداوند به واسطه ایشان بر ما جاری می‌شود و از سوی دیگر، دعوت کنندگان به سوی خدا و واسطه‌های هدایت بندگان هستند. به بیان دیگر، استمرار زندگی ما در این جهان و همچنین نجات و رستگاری ما بدون وجود آنان امکان‌پذیر نیست.

یک. امامان واسطه‌های فیض الهی

در اعتقاد شیعه، امامت تنها به امور شرعی و اعتقادی مردم یا حتی امور اجتماعی و سیاسی محدود نمی‌شود، بلکه امام به عنوان حجت خدادار عالم تکوین نیز نقش دارد و واسطه فیض الهی به بندگان است. به عبارت دیگر، آنچه خداوند در جهان هستی مقدّر فرموده است، از مجرای امام و

حجت عصربر مردم جاری و ساری می‌شود.

در روایات متعددی به جایگاه و نقش اهل بیت علیہ السلام در عالم هستی اشاره و از آن‌ها به عنوان عوامل ثبات و پایداری زمین و واسطه‌های فیض الهی یادشده است. برای روشن شدن این موضوع، به چند روایت که در این زمینه نقل شده است، اشاره می‌کنیم.

در روایتی که امیر المؤمنان علی علیہ السلام از پیامبر اکرم علیہ السلام نقل کرده است، در این زمینه چنین می‌خوانیم:

النُّجُومُ أَمَانٌ لِأَهْلِ السَّمَاءِ فَإِذَا ذَهَبَتِ النُّجُومُ ذَهَبَ أَهْلُ السَّمَاءِ، وَأَهْلُ
بَيْتِي أَمَانٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ فَإِذَا ذَهَبَ أَهْلُ بَيْتِي ذَهَبَ أَهْلُ الْأَرْضِ.^۱

ستارگان، امانی برای اهل آسمانند. پس هنگامی که ستارگان نابود شدند، اهل آسمان نیز نابود می‌شوند و خاندان من امانی برای اهل زمینند. پس هنگامی که خاندان من از بین بروند، اهل زمین نیز از بین می‌روند.^۲

۱. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۱، ص ۲۰۵، ح ۱۹.

۲. برای روشن تر شدن مفاد این روایت، توجه به چند نکته ضروری است:

الف - به نظر می‌رسد مقصود از «اهل سماء» در روایت، «ملائکه الهی» باشد؛ زیرا مقصود از «سماء»، فضای بالای سر ما نیست و این کلمه خصوصاً آنجا که با کلمه «اهل» تقارن پیدا می‌کند بر موجوداتی دارای عقل اطلاق می‌گردد که از موجودات حیوانی برترند. در روایات هم آمده است که خداوند، آسمان را محل فرشتگان قرار داده است.

ب - مراد از «نجم» در روایت، «ستارگان آسمان دنیا» است. اما «ملائکه» مربوط به آسمان‌های بالاتر هستند.

ج - مراد از اهل زمین نیز «انس و جن» اند که دارای ادراک عقلانی‌اند. اساساً کلمه «اهل» در زبان عربی بر حیوانات و سایر موجودات غیر از انسان اطلاق نمی‌شود.

د - درباره معنای «امان بودن اهل بیت علیہ السلام برای اهل زمین»، احتمالات مختلفی وجود دارد؛ یک احتمال این است که گفته شود، این حدیث، تنها در صدد بیان یک نشانه است؛ نشانه‌ای ←

در باب «أَنَّهُمْ أَمَانٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ مِنَ الْعَذَابِ» در کتاب بحار الأنوار نیز، بیش از شش روایت با همین مضمون نقل شده است.^۱ سرانجام در توقعیع شریفی که از سوی امام عصر علیه السلام خطاب به اسحاق بن یعقوب صادر شده، چنین آمده است:

وَإِنِّي لَأَمَانٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ كَمَا أَنَّ النُّجُومَ أَمَانٌ لِأَهْلِ السَّمَاءِ.

و من امانی برای ساکنان زمین هستم همچنان که ستارگان، امانی برای اهل آسمان هستند.

در روایتی که امام صادق علیه السلام از پدر ارجمندش، امام باقر علیه السلام و آن حضرت از جد بزرگوارش امام سجاد علیه السلام نقل کرده، درباره نقش تکوینی امامان معصوم علیهم السلام به عنوان واسطه‌های فیض الهی، چنین آمده است:

نَحْنُ أئِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَ حُجَّجُ اللَّهِ عَلَى الْعَالَمِينَ وَ سَادَةُ الْمُؤْمِنِينَ وَ قَادِهُ

→ که صرفاً به عنوان یک علامت بوده و بیش از آن چیزی را نمی‌رساند. یعنی همان‌طور که ستاره‌ها برای اهل آسمان بالاتر، نشانه و علامت هستند و ملانکه با دیدن آن‌ها می‌فهمند که هنوز تفخ صور انجام نشده است، اهل بیت علیهم السلام نیز برای اهل زمین نشانه و علامت هستند و اهل زمین با دیدن آنان می‌فهمند که هنوز زمان نابودی زمین فرانزیسه است. اما در برابر این احتمال، احتمالات دیگری نیز وجود دارد؛ از جمله اینکه گفته شود، این حدیث در پی بیان جایگاه اهل بیت علیهم السلام در عالم هستی است و می‌خواهد بگویید که این خاندان از چنان حرمتی برخوردارند که پروردگار متعال به برکت وجود آنان، اهل زمین را از نابودی در امان داشته است. (برای مطالعه بیشتر در این زمینه، ر.ک: علی ربانی گلپایگانی و علیرضا فاطمی نژاد، «حدیث امان و امامت اهل بیت علیهم السلام»، فصلنامه کلام اسلامی، دوره ۲۵، شماره ۱۰۰، زمستان ۱۳۹۵، ص ۹ - ۳۶)

۱. ر.ک: بحار الأنوار، ج ۲۷، ص ۳۰۸ - ۳۱۰.

۲. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۴۸۵، ح ۴؛ ابو جعفر محمد بن الحسن (شیخ طوسی)، کتاب الغیة، تهران، مکتبة نینوی الحدیثه، بی‌تا، ص ۱۷۷.

الْفُرِّ الْمَحَجَّلِينَ وَمَوَالِيِ الْمُؤْمِنِينَ وَنَحْنُ أَمَانٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ كَمَا أَنَّ
النُّجُومَ أَمَانٌ لِأَهْلِ السَّمَاءِ وَنَحْنُ الَّذِينَ بِنَا يُمْسِكُ اللَّهُ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ
عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَبِنَا يُمْسِكُ الْأَرْضَ أَنْ تَمِيدَ بِأَهْلِهَا وَبِنَا يَنْزِلُ
الْغَيْثَ وَتُنْشَرُ الرَّحْمَةُ وَتَخْرُجُ بَرَكَاتُ الْأَرْضِ وَلَوْلَا مَا فِي الْأَرْضِ مِنَّا
لَسَاخَثُ بِأَهْلِهَا ثُمَّ قَالَ وَلَمْ تَخْلُ الْأَرْضُ مُنْذُ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ مِنْ حُجَّةِ اللَّهِ
فِيهَا ظَاهِرٌ مَسْهُورٌ أَوْ غَائِبٌ مَسْتُورٌ وَلَا تَخْلُو إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ مِنْ
حُجَّةٍ لِلَّهِ فِيهَا وَلَوْلَا ذَلِكَ لَمْ يَعْبُدِ اللَّهُ.^۱

ما پیشوایان اهل اسلام و حجّت‌های خدا بر جهانیان و سروران مؤمنان، رهبران رو سفیدان و سرپرستان مؤمنان هستیم. ما امانی برای ساکنان زمین هستیم، همچنان که ستارگان، امانی برای اهل آسمان هستند. ما کسانی هستیم که خداوند به وسیله‌ما، آسمان را از اینکه جز به اذن او بر زمین افتد، نگه می‌دارد و به وسیله‌ما، زمین را از اینکه ساکنانش را پریشان سازد، حفظ می‌کند و به وسیله‌ما، باران را فرو می‌فرستد، رحمتش را جاری می‌سازد و برکات زمین را خارج می‌کند. اگر یکی از ما در زمین نباشیم، زمین ساکنانش را در کام خود فرو می‌برد.» سپس فرمود: «زمین از زمانی که خدا، آدم را آفرید، هیچ گاه از حجّت خدا خالی نبوده است، خواه این حجّت، آشکار و شناخته شده باشد، خواه غایب و از دیده‌ها پنهان و تا برپایی رستاخیز نیز زمین از حجّت خدا خالی نمی‌ماند، اگر این گونه نبود، خدا پرستیده نمی‌شد.

همچنین در زیارت جامعه کبیره که از امام هادی عليه السلام نقل شده است، خطاب به ائمه معصومین عليهم السلام عرض می‌کنیم:

۱. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۱، ص ۲۰۷، ح ۲۱.